

JADIDLAR HARAKATI VA ULARNING ASOSIY G‘OYALARI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14545060>

Eshumurodov Ikromjon

Alfraganus universiteti

Falsafa mutaxassisligi 2-bosqich magistranti

Alfraganus universiteti

Ilmiy rahbar: **Pulatov Sherdor Nematjonovich**

Alfraganus universiteti dotsenti,

Falsafa fanlari bo‘yicha falsafa fanlari doktori(PhD)

Annotatsiya: *Jadidlar harakati XIX-asr oxiri va XX-asr boshlarida O‘rta Osiyoda musulmon jamoalarida paydo bo‘lgan ijtimoiy va madaniy islohotlar yo‘nalishidir. Ushbu harakat, asosan, ta’lim, madaniyat, va ijtimoiy hayotni yangilashga qaratilgan. Jadidlar o‘z vaqtida o‘qituvchilar, yozuvchilar, va jamoatchilik faoliyatiga kirishgan shaxslar sifatida tanilgan. Jadidlar harakati davomida olib borilgan islohotlar yoki tadbirlarga e’tibor qaratiladi, shuningdek, ularning o‘zgarishi va zamonaviy hayotimizga ta’siri tahlil qilinadi.*

Kalit so‘zlar: *Jadidlar, ijtimoiy yangilanish, ta’lim islohotlari, madaniyat, milliy o‘zlik.*

Jadidlar harakati o‘zining boshlanishini 1880-yillardan boshlab, O‘rta Osiyoda, xususan, Turkistonda rivojlanishiga olib keldi. Ularning faoliyati ko‘proq rus imperiyasining ta’siri ostida bo‘lgan davrga to‘g‘ri keladi. Turli xil ijtimoiy va siyosiy omillar, jumladan, ta’lim va madaniyatga ta’sir etuvchi yangiliklar, jadidlar harakatining shakllanishida muhim rol o‘ynadi.

Jadidlar harakati bilan bog‘liq adabiyotlar juda ko‘p va xilma-xildir. Ularning asarlarida o‘zaro ta’sirlar, tarixiy kontekstlar, shuningdek, jamoat hayotiga ta’siri haqida keng ma’lumot berilgan. Tadqiqotchilar jadidlar ta’limi, madaniyati va diniy g‘oyalarini o‘rganish orqali, ularning milliy identitetni shakllantirishdagi rolini ochib berishga harakat qilmoqdalar.

Jadidlar, ko‘plab ijtimoiy muammolarni hal etish uchun faoliyati davomida quyidagi qiyinchiliklarga duch kelishdi:

- Ta’lim tizimining yo‘qligi: An’anaviy maktablarda zamonaviy bilimlar yetarli darajada berilmas edi, bu esa jamiyatning rivojlanishiga to‘sqinlik qilardi.

- Qo'llab-quvvatlashning yetishmasligi: Jadidlar harakati davomida mahalliy xalqlarning ba'zilari tomonidan qarshi chiqishlar yosh edi, bu esa harakatni cheklovchi omil bo'lib xizmat qildi.

- Siyosiy repressiyalar: Rossiya imperiyasi mahalliy faollarga qarshi repressiv siyosat olib bordi, bu esa harakatning muvaffaqiyatini pasaytirdi.

Jadidlarning harakatiga turtki bo'lgan omillar quyidagilardan iborat:

- Islom diniy tafakkuri va "islomiy yangilanish" tushunchalarining rivojlanishi.

- Ma'rifatni oshirish va yangi ta'lim metodlarini tatbiq etish zarurati.

- Rossiya imperiyasining madaniy va siyosiy bosimi, mamlakatdagi yangi ilmiy va texnologik yutuqlarga nisbatan qiziqish.

Jadidlar harakatining asosiy g'oyalari:

1. Ta'lim Islohotlari: Jadidlar taraqqiyoti uchun ta'lim tizimining yangilanishi zarurligini tushunishdi. Ular an'anaviy maktablarni zamonaviy talablarga mos sharoitlarda o'zgartirish va yangi ta'lim metodlarini joriy etish yo'lida faoliyat yuritdilar.

- Jadidlar ta'lim tizimini tarkibiy jihatdan tahlil qildilar va uni eski usullardan yangilanayotgan zamon talablariga moslashtirish zarurligini ta'kidlashdi.

- Ular maktablarda dars berish metodini o'zgartirishga, zamonaviy bilimlarni tarqatishga intildi.

- Yangi darsliklar va o'quv qo'llanmalar yaratildi, bu o'quv jarayonini sifat jihatdan yaxshilashga yordam berdi.

- Jadidlar asosan turk tilida asarlar yozgan va bu orqali mahalliy aholi o'rtasida milliy ongini oshirishga harakat qilishdi.

- Eslatib o'tish joizki, jadidlar ta'lim tizimiga matematika, fizika, kimyo va boshqa zamonaviy fanlarni kiritishga intildilar.

- Ular ta'limga rus va xorijiy tillarni qo'shgan holda, yangi g'oyalarning tarqalishini ta'minlashga muvaffaq bo'ldilar.

- Jadidlar yangi maktab tizimlarini tashkil etishga kirishdilar. "Mahalla maktablari" yangi shaklda - "Jadid maktablari" sifatida faoliyat yurita boshlandi.

- Bu maktablarda o'quvchilar zamonaviy ta'lim olish imkoniyatiga ega bo'lishdi.

- Jadidlar, shuningdek, Germaniyadan kelgan ta'lim usullarini inobatga oldilar va shunday metodlarni o'zlarining ta'lim tizimlariga tatbiq etishga harakat qilishdi.

Jadidlar tomonidan olib borilgan islohotlar, o'z navbatida, aholi orasida ta'lim darajasini oshirishga, milliy uyg'onish va mustaqilligini oshirishga yordam berdi. Ularning merosi hozirgi kunda ham ta'lim tizimini rivojlantirishda o'rin tutadi,

cho‘zilishi va takomillashtirilishi davom etmoqda. Ta‘lim jarayonida jadidlarning g‘oyalari va yondashuvlari Yangi O‘zbekiston ta‘lim tizimida hali ham muhim ahamiyatga ega.

2. Madaniy Yangilanish: Jadidlar madaniyat va adabiyot sohasida yangiliklarni kiritishga harakat qildi. Ular o‘z asarlarida turli mavzularda fikrlarni bayon etib, fikr almashishni qo‘llab-quvvatladilar.

3. Diniy Tushuncha: Jadidlar diniy g‘oyalarni zamonaviy g‘oyalar bilan birlashtirishga intildilar. Ular islomning asosiy tamoyillarini ta‘kidlagan holda, dinni zamonaviylikka moslashtirish kerakligini hisoblardilar.

4. Milliy O‘zlikni Anglash: Jadidlar harakati milliy identitetni rivojlantirishga xizmat qildi. Ular o‘z xalqining o‘ziga xosligini, madaniyatini va tarixini tan olishni va rivojlantirishni muhim deb hisoblardi.

5. Erkin Fikrlash: Jadidlar jamiyatda erkin fikrlashni va ixcham muloqotni rag‘batlantirishga harakat qildilar. Ular odamlarni o‘z fikrini ifoda etishga undab, ijtimoiy va siyosiy muammolarni muhokama qilishga chaqirdilar.

6. Ijtimoiy adolat: Jamiyatda tenglik va adolatni ta‘minlash maqsadida ijtimoiy islohotlarni amalga oshirish.

Ismoilbek Gasprinskiy (1851–1914) Jadidlar harakatining eng mashhur vakili va jurnalistlardan biri bo‘lib, u ta‘limni isloh qilish va musulmonlarni zamonaviy ilmga moslashtirishga katta e‘tibor qaratgan. Gasprinskiy "Tariqat" va "Shura" kabi gazetalari orqali o‘z fikrlarini keng jamoatchilikka etkazgan.

Mahmudxo‘ja Behbudi (1875–1919) Jadidlar harakatining yetakchilaridan biri, Turkistonning zamonaviy ta‘lim tizimiga asos solgan. Behbudi yoshlarni yangi usullar bilan ta‘lim olishga chaqirgan va jadidchilik g‘oyalarini targ‘ib qilgan.

Abdulla Qodiriy (1894–1938) Jadidchilarni adabiyotda yangi yo‘nalishga olib chiqqan, o‘zbek romanining asoschilaridan biri. Uning asarlari o‘zbek xalqining kundalik hayotini va siyosiy holatini yoritadi.

Jadidlar harakati O‘rta Osiyo ijtimoiy hayotida muhim rol o‘ynadi va uning g‘oyalari bugungi kundagi zamonamizda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Bu harakat orqali jamoatchilikda yangicha fikrlash va ijtimoiy islohotlarga ehtiyoj tug‘ilgan.

Jadidlar harakati o‘z vaqtida ta‘lim va madaniyat sohalarida ko‘plab ijobiy o‘zgarishlarga olib keldi. Ular yangi maktablar, madrasalar va ta‘lim muassasalarini tashkil etish orqali zamonaviy bilimlar tarqatdilar. Jadidlar harakati O‘rta Osiyoda yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy holatga ta‘sir etdi. Rossiya imperiyasining bosqinchilik siyosati, o‘zbeklarning ijtimoiy va iqtisodiy holatini yomonlashtirib yuborgan edi. Shu sababli, jadidlar harakati bu bosqinchilikka qarshi ma‘rifat va ilm-fan orqali kurashishga harakat qildi. Biroq, jadidlarning faqat ilmiy faoliyat bilan

cheklanganligi, ularning to‘liq siyosiy islohotlarni amalga oshira olmasligi sababli, bu harakatni ba‘zi mutaxassislar to‘liq ijtimoiy islohotlar amalga oshirilmagan deb baholashadi.

Jadidlarning g‘oyalari jamiyatda yangi fikrlarni shakllantirishga va tarixiy o‘zgarishlarga sabab bo‘ldi, bu esa xalqlarning kelgusidagi taraqqiyotiga ijobiy ta’sir ko‘rsatdi. Ularning siyosiy va ijtimoiy islohotlari hozirgi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmaydi, va mustaqil O‘zbekistonda ta’lim tizimining asosiy tamoyillaridan biri sifatida davom etmoqda.

Jadidlar g‘oyalarining bugungi kundagi ahamiyati ayniqsa O‘zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo mamlakatlarining ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishida muhim rol o‘ynaydi. Jadidlar harakati o‘z zamonasida ta’lim, madaniyat, siyosat va ijtimoiy yangilanish sohalarida izchil o‘zgarishlar qilishni maqsad qilgan bo‘lsa, bu g‘oyalar bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan. Quyida jadidlar g‘oyalarining zamonamizda qanday ahamiyatga ega ekanligi ko‘rib chiqiladi:

1. Ta’lim va ilm-fan sohasidagi yangilanish

Jadidlar harakati, ayniqsa, ta’lim tizimining yangilanishiga katta e’tibor qaratgan edi. Ularning ta’limga oid g‘oyalari, ta’lim usullari va pedagogik metodikalarining bugungi kunda ham ahamiyati katta. Jadidlar an’anaviy madrasalarda mavjud bo‘lgan diniy ta’limga qarshi chiqib, ilmiy-ommaviy ta’limning rivojlanishini targ‘ib qilishdi. Bugun:

- Zamonaviy ta’lim tizimi jadidlar tomonidan belgilangan yo‘nalishlarga asoslangan: ilmiy-pedagogik yondoshuvlar, ijtimoiy va madaniy bilimlarga ta’limni yanada kengaytirish, yangi fanlar va texnologiyalarni o‘qitish.

- Pedagogik yangiliklar: Jadidlarning ta’limga yangicha yondashuvi, metodikalar va zamonaviy darsliklar yaratishga bo‘lgan e’tiborlari bugungi kunda yangi ta’lim tizimlarining shakllanishida o‘z aksini topmoqda.

2. Ommaviy ta’lim va inkluzivlik

Jadidlarning g‘oyalaridan biri shundaki, ta’lim barcha qatlamlarga, ayniqsa, ayollarga va jamiyatning boshqa pastki qatlamlariga ham taqdim etilishi kerak. Ular:

- Ayollar ta’limiga katta e’tibor qaratganlar va ayollarni madaniy va ilmiy faoliyatda faol bo‘lishga rag‘batlantirganlar.

- Inkluziv ta’limning rivojlanishi bugungi kunning eng dolzarb mavzularidan biridir. Jadidlarning ijtimoiy tenglik, ta’limni keng miqyosda, hamma uchun imkoniyat yaratish g‘oyalari bu borada muhim o‘rin tutadi.

3. Ijtimoiy islohotlar va adolat

Jadidlar harakati ijtimoiy adolat, tenglik va inson huquqlarini himoya qilishni asosiy maqsadlaridan biri sifatida belgilagan edi. Bugungi kunda:

- Siyosiy erkinliklar va inson huquqlari bo‘yicha jadidlarning g‘oyalari mamlakatlarning siyosiy tizimida o‘zgarishlarni keltirib chiqarishga yordam bermoqda.

- Jadidlar islohotlarga intilishgan va o‘z vaqtida jamoatni yangilashga chaqirishgan, bu esa bugun ham ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy islohotlarni amalga oshirishda ahamiyatga ega.

4. Diniy yangilanish va diniy ta’lim

Jadidlar diniy yangilanishni, diniy tafakkurda zamon bilan uyg‘unlashishni qo‘llab-quvvatlashgan. Ular islomni faqat diniy an‘analarda qolmasdan, uning ilmiy va ma’rifiy jihatlarini rivojlantirishga chaqirganlar. Bugungi kunda:

- Zamonaviy islomiy tafakkur va islomiy ta’limni yangilash zarurati jadidlarning g‘oyalari asosida yanada rivojlanmoqda.

- Din va zamonaviylikni uyg‘unlashtirish, diniy ekstremizm va radikalizmga qarshi kurashda jadidlar g‘oyalarining ahamiyati yanada oshmoqda.

5. Milliy o‘zlikni anglash va madaniyatni rivojlantirish

Jadidlar harakati milliy o‘zlikni rivojlantirishga va musulmon jamiyatlarini yangi, ilmiy va madaniy yuksalish sari yo‘naltirishga qaratilgan edi. Bugungi kunda bu g‘oyalar:

- Milliy madaniyatni tiklash va rivojlantirish: O‘zbekiston va boshqa Markaziy Osiyo mamlakatlarida milliy o‘zlikni tiklash, an‘anaviy madaniyat va san’atni zamonaviy izlanishlar bilan uyg‘unlashtirish jadidlarning g‘oyalarining davomidir.

- Milliy adabiyot va san’atni rivojlantirish: Jadidlar o‘z davrida yangi adabiy uslublarni yaratgan bo‘lsa, bugungi kunda ham adabiyot va san’atda yangiliklarga, zamonaviy uslublarga asoslangan ishlanmalar mavjud.

6. Milliy mustaqillik va modernizatsiya

Jadidlar harakati o‘z zamonida milliy ozodlik va mustaqillikni orzu qilgan bo‘lsa, bugungi kunda ham bu g‘oyalar:

- Milliy suverenitet va mustaqillikni ta’minlashda o‘z ahamiyatini saqlaydi. O‘zbekiston mustaqillikni qo‘lga kiritganidan so‘ng, jadidlar g‘oyalari milliy taraqqiyotning yangi bosqichini boshlab berdi.

- Modernizatsiya va texnologik rivojlanish: Jadidlarning yangilanishga bo‘lgan intilishi bugungi kunda ham jamiyatni zamonaviylashtirishga yordam bermoqda.

Xulosa Jadidlar harakati va uning g‘oyalari bugungi kunda juda katta ahamiyatga ega. Ularning ta’lim, madaniyat, ijtimoiy islohotlar va diniy yangilanish bo‘yicha ilgari surgan g‘oyalari zamonaviy jamiyatda muvaffaqiyatli rivojlanishning asosini tashkil etadi. Jadidlar harakatining g‘oyalari bugungi kunda O‘zbekistonning,

Markaziy Osiyo va butun musulmon dunyosining yangi davrga moslashish, modernizatsiya va globalizatsiya jarayonlarida muhim rol o‘ynamoqda

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Po‘Latov, S. N. M. (2020). Hindistonda pedagogic ta’limining rivojlanish bosqichlari. Scienceand Education, 1(Special Issue 1), 21-26.
2. Polatov, S. N. (2020). XIX ASR OXIRI XX ASR BOSHLARIDA HINDISTONDAGI IJTIMOIIY-SIYOSIIY VAZIIYAT. Academic Research In Educational Sciences, (4), 468-474.
3. Po‘Latov, S. N. M. (2021). MAHATMA GANDI FALSAFIIY QARASHLARIDA “MUTLOQ G ‘OYA” TUSHUNCHASI. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 1(5), 1134-1143.
4. Po‘Latov, S. N. M. (2020). Rabindranat tagorning Hindiston ilm-ma’rifatga qo’shgan hissasi. Scienceand Education, 1(Special Issue 1), 136-143.
5. Пулатов, Ш. Н. (2022). МАХАТМА ГАНДИ ФАЛСАФИЙ КОНЦЕПЦИЯСИДА “САТЯГРАХА” ТУШУНЧАСИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(Special Issue 23), 890-896.
6. Pulatov, S. N. M. (2022). AHIMSA TUSHUNCHASINING FALSAFIIY MOHIYATI. Academic research in educational sciences, 3(TSTU Conference 1), 162-166.
7. Po‘Latov, S. N. M. (2022). MAHATMA GANDINING INSON TABIATI HAQIDAGI QARASHLARI. Academic research in educational sciences, 3(3), 10-19.
8. Pulatov Sh.N. The Concept of “Truth” in the Philosophical Views of Mahatma Gandhi// Akshara Multidisciplinary Research Journal Peer-Reviewed & Refereed International Research Journal, India // E-ISSN: 2582-5429 Vol.02 Issue V, 2021. –P. 12-18.
9. Пулатов, Ш. (2019). Философская концепция Махатмы Ганди. Востоковедения, 3(3), 214–224. извлечено от <https://inlibrary.uz/index.php/oriental-studies/article/view/15683>
10. Po’latovSh.N. Jaynizm diniy-falsafiy ta’limoti. 16-son Sharqshunsolar anjumani. Toshkent davlat sharqshunsolik universiteti, 2020 307-312.
11. Po’latovSh.N. Mahatma Gandhi diniy qarashlarining tahlili. НамДУ илмий ахборотномаси. 2021 у. 8-сон. 205-212 б.
12. Пулатов, Ш. Н. (2023). ХИНД ФАЛСАФАСИДАГИ ИНСОН МАСАЛАСИНИНГ МАХАТМА ГАНДИ ҚАРАШЛАРИГА ТАСИРИ. International scientific journal of Biruni, 2(3), 96-103.
13. Abdurauf Fitrat. Jadidlar haqida o‘ylashlar.

14. Usmonov, B. Ta’lim va madaniyat: Jadidlar merosi.
15. Mahmudov, T. Jadid harakati va uning ijtimoiy ta’siri.
16. Karimov, I. O‘rta Osiyodagi jadidlar harakati.
17. Rahmonov, M. Milliy o‘zlik va jadidlar g’oyalari.